

TOPONÍMIA DEL POBLENOU DE BENITATXELL, UNA APROXIMACIÓ

Joaquim BOLUFER MARQUÉS
Josep BUIGUES COLOMER

El Poblenou de Benitatxell és un petit municipi situat al sud-est de la comarca valenciana de la Marina Alta, entre els termes de Xàbia, al nord; Teulada, a ponent i migdia, i la mar Mediterrània a llevant.

Té una extensió de 12,55 quilòmetres quadrats i un territori amb dues zones ben diferenciades: la *Muntanya*, a l'est/sud-est, dominada pel massís del *Puig*, i una àmplia zona al nord/nord-est, de suaus tossals abancalats per al conreu agrícola, delimitada a l'extrem nord per les vessants del massís del *Tossal Gros*.

Històricament, les evidències més antigues de poblament corresponen al Paleolític Superior (*Cova del Moro*) amb diversos jaciments posteriors del Calcolític, Edat del Bronze, Època Ibèrica, Romana i Andalusina. Arran de la conquesta Catalano-Aragonesa, l'actual territori de Benitatxell formaria part del Terme de *Xàbia*, inclòs dins el Terme General de *Dénia*.

La segregació de *Xàbia* es va produir el 1698, data a partir de la qual Benitatxell prengué el nom de *Poblenou*.

I. EL NUCLI URBÀ

El primitiu nucli urbà del *Poblenou de Benitatxell* (nom oficial des del 1994) se situa al caramull d'un petit tossal, sobre les vessants del qual, a nord-est i sobretot a sudoest s'estengué el poble a partir del segle XVIII i especialment el XIX.

En aqueix primer nucli només hi havia dos carrers i una plaça, *el carrer (de) l'Iglésia*¹ recte i costerut, *el carrer del Raconet* (zona coneguda també com la

---

¹ La preposició *de* cau en les denominacions formades amb *carrer, terra, casa*, pronunciades com un sol mot: [kárelamat], [kázavalés], [téralfláte]. A més a més, *carrer* perd la -r final, en contra de la tendència del parlar local a conservar les r etimològiques i afegir-ne de no-etimològiques, i l'accent es desplaça a la primera síl·laba. Potser per analogia amb [téra..], [káza..].

Roqueta) que descriu un corba, i la *plaça de l'Església* (les dimensions de la qual es fixarien arran de la construcció de l'església), on es troba encara una antiga porta de la tanca, *el Portalet*, que obria el camí cap a *Xàbia*.

Ja fora de la vila, el poble va anar creixent vorejant els camins que hi conduïen al vell recinte²: *carrer Major*, *carrer la Venta*, *cantó Bufó*, *carrer Gateta*, *placeta de la Creu*, *carrer la Mar*, *carrer Pou*, *carrer Trinquet*, *carrer Molls* i d'altres més moderns sense nom tradicional: *avinguda de València* (que alguns vells anomenen *carrer d'Orà*), *carrer Lepanto* i *carrer Pare Plàcido*.

Pròxims al poble i ara quasi integrats dins el conjunt urbà es troben *el Molí* (lloc on fins a principis de segle hi havia un molí de vent), *la Sénia* i *els Benitatxells*³, així com *la Barceloneta*, nom amb el qual s'anomenava l'indret on es bastia una plaça de bous temporal.

II. LA MUNTANYA

Tal com hem dit abans, quasi la meitat del terme correspon a *la Muntanya*, apel·latiu amb què globalment s'anomena el massís del *Puig*, nom del muntanyam situat al sud-est del poble que fita amb la mar donant lloc a una costa alta de penya-segats i morros.

La separació entre el *Puig* i les terres abancalades està marcada per *la Serp* — o *les Penyetes* —, petita serralada de tossals mitjans d'orientació nord-est-sud-oest que travessa tot el terme. Tossals que presenten una característica cresta de pedra calcària, denominada genèricament "el centell". Pocs tossals de *la Serp* tenen un nom propi; només n'enregistrem dos: *el tossal d'Arnau*⁴ i *el tossal del Migdia*⁵, també conegut com *tossal Redó* al veí poble de *Teulada*. La separació entre *la Serp* i la cara nord-oest del *Puig* (coneguda com *l'Aspre del Puig*), ve marcada pel *barranc* i *coma de la Viuda*. Aigües avall, *la Viuda* es bifurca en dos barrancs: *l'Arnella* (cap al sud), ja dins el terme de *Teulada*, i *el barranc de la Cala*, que en el seu darrer tram servirà de límit entre els termes del *Poblenou* i *Teulada* fins arribar a la mar, on forma *la Cala*.

Al costat nord-est, els límits amb *Xàbia* vénen marcats pel començament d'una sèrie de barrancs: *barranc de l'Orxella*, *barranc del Mortorell* i *el barranc del Roàbit*, amb el darrer molló o fita situat al *morro del Roàbit*, ja sobre la mar.

De sud a nord (a llevant de l'alt del *Puig*) aquestes terres, altes i seques, reben diversos noms: *el Garsibà*, *el Moraig* i *el Roàbit*. Aquestes dues darreres partides separades pel curt, però profund, *barranc de l'Infern*, que en arribar a la mar origina una petita cala anomenada (de)ls *Testos*.

A l'extrem sud, dos petits barrancs vessaran al, ja anomenat, *barranc de la Cala*: *el barranc de les Raboses* i *el barranc de l'Asbardalet*.

² La major part de la toponímia urbana tradicional, encara viva, no es corresponia quasi mai amb el nom oficial. Aquesta circumstància ha estat parcialment corregida l'any 1994, tot recuperant alguns dels noms tradicionals i els noms genèrics de carrer i plaça.

³ A algunes persones majors hem sentit la forma *els Benitagells*.

⁴ Sens dubte, fa referència a un dels seus antics propietaris.

⁵ Pronunciat *misdiu* o *mesdia*. El cim d'aquest tossal marca el ple de migdia.

II.1 El litoral.

Tot el tram costaner del *Poblenou* conserva una rica i diversa toponímia. Entre la *Cala Granaella*⁶ i la *Punta de Moraira* hi ha prop de sis quilòmetres de costa, dels quals només dos pertanyen al terme municipal del *Poblenou de Benitatxell*. No obstant això al present estudi considerarem tot aquest tram litoral, per tal com la influència de la població de *Benitatxell* s'ha fet notar en tota aquesta àrea —i, encara més lluny, fins al *Cap de Sant Antoni* i els espadats del *Mascarat*— i han estat els habitants d'aquesta localitat qui han posat i han mantingut els noms de lloc.

És una zona de penya-segats de roques calcàries molt elevats —més de cent metres en alguns llocs— i d'aigües profundes, amb petites cales de pedra i nombroses formacions Kàrstiques (coves, illots, esculls). De sempre ha estat un àmbit molt visitat pel veïnat del *Poblenou de Benitatxell*. Hi anava, i encara hi va, per pescar i passar un dia vora mar o per treure's un jornal amb la pesca o amb el contraban, en èpoques passades. Com que els punts de pesca accessibles —cales, roquissars— eren insuficients es van aparellar sobre la paret dels espadats les anomenades "peixqueres", distribuint pel tallat cordes i escales per poder-hi descendre i pescar a la llum d'un carbur, sobre un canyís suspès sobre les aigües.

És un espai de toponímia molt densa i encara productiva. Les "peixqueres" construïdes entre finals del segle passat i els anys cinquanta, moltes vegades, han pres el nom del propietari o del constructor o el nom amb què aquestos les batejaren. I, a banda dels accidents més notables —cales, morros, barrancs...— amb noms documentats des d'antic, hi ha una atapeïda toponímia menor, que descriu pam a pam les característiques i qualitats del litoral.

De nord a sud, de la *Granaella* fins al *morro Falquí* la costa és molt elevada; els espadats cauen verticalment sobre la mar i hi dificulten l'accés des de terra. A la banda dreta de la cala de la *Granaella* hi ha el *barranquet de la Xapa* i el *Rejolar*, dos punts de pesca amb accés natural. El *morro Castell*, que rep aquest nom per la torre de vigilància construïda al segle XVIII, tanca la badia pel sud. Les "Ordinacions tocants a la custòdia y guarda de la costa marítima del Regne de València", de l'any 1673, l'anomenen "Morro de Xapa". L'única reminiscència d'aquest topònim, avui en desús, podria ser el *barranquet de la Xapa*.

A la mateixa base del *morro Castell* hi ha tres "peixqueres": *la del ti Teuler*, *la peixquera de Pasqual del Forner* i *el racó de Blai*. A l'empara del *morro de la Filanera* es troba *la peixquera del forat de la Filanera* i, en poc més d'un centenar de metres, *la Blanqueta*, construïda pel *ti Quico Clara*, *la Perdida*, del *ti Patilla*, *el raconet del ti Pasqual de Pere*, *el morret del Diable* i *el raconet de Penya*. El *Paller* és un petit illot situat a pocs metres del cingle, que, sens dubte, rep aquest nom per la semblança amb un munt de palla⁷. Enfront d'aquest illot són les *peixqueres de Guillem del Cafeter*, i de *Batiste Soler*. Més cap al sud hi ha la *peixquera de la Cova*, construïda per *Toni Canelo* i *Pep d'Ambrós*, anomenada així per la presència d'una petita cova oberta a ran d'aigua.

⁶ *Granudella* a Xàbia.

⁷ Enfront del *Cap Prim* hi ha tres illots, coneguts com *els Pallers*. En aquest cas la semblança no és tan evident.

A recer del morro *la Branca* hi ha una petita cala inaccessible des de terra: la *Branca* i, a la mateixa base del morro, la *peixquera de Toni Mònica*, la de *Pasqualet de Bolufer* i la del *ti Xotxim del Jusgat*. Més avant són la *Gàbia*, bastida pel *ti Quico la Teuleria*, i la *Palera*, nom que fa referència a una figuera de pala que hi ha al cingle. El *Roig* és un punt apropiat per a la pesca amb barca. Molt a prop es troben la *peixquera del ti Vicent de l'Escolà* i la *Rosa*. El morro del *Roàbit* tanca al sud la petita rada de la *Branca*. Just ací hi ha la línia divisòria dels termes de *Xàbia* i *Benitatxell*. Fins ací hem recorregut poc més d'un quilòmetre de costa. Al repeu d'aquest morro hi ha la *peixquera del barranquet del Roàbit*. Més enllà és la *peixquera de la Taula*, una de les primeres a ser construïdes, obra de *Silvestre Barber*, que fou el pare de l'artifici i constructor a sou d'altres "peixqueres". És a prop d'un illot pla i d'escassa alçada anomenat la *Taula*. D'ací en avant la costa canvia, sovintegen les cales i els roquissars baixos que permeten, quasi fins a la *Punta de Moraira*, la mobilitat dels pescadors. Les "peixqueres" de fàbrica són menys freqüents.

El morro *Falquí* és un lloc adequat per a la cria dels falcons. Temps enrere hom hi descendia per capturar cries de falcó que ensinistraven per a caçar. Sota aquest morro hi ha el *Clau*, nom que es deu a una formació rocosa semblant a una clau en la seua accepció d'ullal. Tot seguit ve el *Barranquet* i sobre aquest una zona de cingle, poblada de matoll, anomenada els *Pastorets*. A la platja dels *Testos* desaigua el barrac del mateix nom, que és una derivació del *barranc de l'Infern*. Estret i esquerp, amb una rica població de baladres, s'ha lliurat, per ara, de la urbanització ferotge que arriba a *assomar-se* a la mar des del mateix límit dels morros. Baixant pel *barranc dels Testos*, a l'esquerra, hi ha la *cova dels Testos*, lloc de parada habitual dels pescadors, on una basseta construïda per l'home recull l'aigua d'un degotís. Per la banda dreta s'arriba al *banquet Roig*, conegut també amb el nom de *banc de les Oblaes*, pesquera adequada per aquest tipus de peix. A través d'un pas dificultós, la *cova de Minimini* (o *Binimini*), s'arriba a l'*Amperissà*, on hi ha un altre banc de pesca, la *Cadireta*.

Sens dubte l'espai que ha sofert més modificacions de tot aquest tram de costa ha estat el *Moraig*. Hom ha convertit un caló en una ampla platja de grava, a base d'abocar-hi materials arrencats, amb màquines i explosius, al cingle. L'antic cantalar del *Moraig* es deia el *Moixet*, nom poc sentit en l'actualitat; de fet aquest espai ha desaparegut. Abans de la transformació es podia baixar al *Moraig* per un lloc anomenat el *Pinet*, avui inexistent, i per la *cova de les Morretes*, refugi de pastors i llauradors, construït aprofitant la balma del morro, passant pel *Riu* i la *Presor*, lloc també destruït pels explosius.

A la banda dreta del *Moraig*, la *cova dels Arcs* obri dos esplèndides arcades naturals a la mar. Aquesta zona està fortament erosiionada; l'aigua penetra sota el roquissar i forma petites grutes subterrànies, com ara el *clot de les Gambes*, al qual es podia accedir des de terra per la *Presor*. Entre la *cova dels Arcs* i la desembocadura del riu subterrani —un centenar de metres— hi ha algunes

* Banc, localment, lloc pla i proper a l'aigua, que permet la pesca. Algunes "peixqueres" han estat agençades amb un banc de formigó i ferro.

“peixqueres” de recent construcció: *el banc del Riu, la peixquera de Patilla, la Trobada, la peixquera de Juan l'Abogat, el Riu i el riu de les Llisses. La Bacenilla*⁹ és una curiosa formació: l'aigua penetra per sota la línia de costa i emergeix a poca distància per un forat d'uns tres metres de diàmetre.

Cap al sud del *Riu* hi ha un cantalar molt freqüentat pels pescadors; apropiat per fer “pitxilides”, “ariçons”, “caregols” i carrancs. La toponímia hi és més densa i clarament al·lusiva a les diferents formacions i característiques del litoral. Trobem *el racó (de) l'illot, l'illot, el Cavallot, el cantalet Pla, el cantal de Giner, els Pegats Alts i els Pegats Baixos*¹⁰ —zona de roques conglomerades—. Més enllà són *la Lloseta*, un altre *cantalet Pla*, *el (cantal) Mataor* —conegut així perquè s'hi maten moltes salpes—, *Pedra negra, les Vedriaes* —pesquera abundant de “vedriats”—, i *la Llosa*. En aquest punt s'interromp la línia de cantalar. Amb prou dificultat, per un lloc anomenat *el Pas* o *el Barranquet*, es pot passar a *l'Alderà*. *La punta de l'Alderà* és a l'extrem esquerre de *la Cala* i al mateix repeu del *morro del Bou*. Hi ha un “estufador”¹¹, *el Bufit del Bou*. La mar projecta aire i aigua per un forat vertical de mig metre de diàmetre. Des del *morro del Bou* hom pot escoltar, els dies de mar agitada, com alena el toro de *l'Alderà*.

S'hi accedeix a *la Cala* per un corriol que travessa *el barranc de la Cala*. A la platja hi ha algunes coves i casetes construïdes pel veïnat del *Poblenou*, que hi anava al mes d'agost a posar l'esparg a remulla, pescar i prendre els tres banys anuals. Aquest barranc marca la línia divisòria dels termes de *Teulada i Benitatxell*. A poca distància de la platja hi ha una mena de piscina natural adequada per prendre el bany, anomenada *el clot del Bany* —*clot de les Dones*—, que oferia la necessària intimitat a les dones. Uns pocs metres més avant és *el Basiu*, illot proper a la costa.

Continuant cap al sud trobem un altre lloc amb el nom de *cantalet Pla (de la Cala)* i *les Salinetes*, topònim que fa referència a les nombroses bassetes on es deposita la sal quan s'evapora l'aigua. Enfront de *les Salinetes* hi ha un escull, conegut pels mariners de *Moraira* com *la Cuquerola*. Trobem més avant *Cala-Pins, la Corda*, nom que al·ludeix a la necessitat de posar una corda per poder-hi descendre, *el racó del Niu, el Margenàs i el morro Tamarit*. Sota *la cova de les Cendres* són *els Cocons i la Ferraiira* al·lusiu el primer a la presència de nombrosos bassisols i a la morfologia de la zona el segon.

Els cingles tornen a caure verticalment sobre les aigües des d'una altura considerable. Hi ha un accés arreglat amb cordes i escales que condueix a un espai anomenat *la Típia*, on hi ha tres *peixqueres*: la de *Pepe Morret*, la de *Pepet de Bossa i la Cirera*. Al *Pesebret* es pot accedir seguint la senda que duu a *la torre de Moraira*. És a la mateixa base de *la Punta de Moraira* i permet més mobilitat als pescadors pel cantalar i les balmes. Més enllà hi ha un lloc anomenat *Esclafacanyes* i, ja dins la rada del *Portet*, *la cova de les Rates i les Càntares*.

⁹ Localment, sinònim d'orinal.

¹⁰ La zona es coneix com *els Pegatzals* -[alspegatzáls]- per la pèrdua de la -t- de *alts*, sonorització de la s intervocàlica i pel retrocés de la parella *Pegats Baixos*. Pocs parlants l'identifiquen amb *Pegats Alts*.

¹¹ Localment, designa un forat de la balma per on la mar esquitxa -estufa.

II.2 Coves i avencs.

Tot i ser prou nombroses aquestes formacions al Puig, només en alguns casos reben un nom propi: *la cova del Moro, les coves del Garsibà, la cova dels Arcs, la cova Negra, el Forat Roig, l'avenc del Roàbit, l'avenc del Puig.*

II.3 Estructures.

Al Puig també es localitzen algunes estructures, ara abandonades, de la societat tradicional, pròpies de zones marginals: *els corrals del Molló, el corral del Gatero, el corral del Ti Pepe el Santo, el corral de Colomer, la teuleria del Garsibà i la teuleria del Molló.*

III. LA ZONA AGRÍCOLA

Al nordoest del Puig el territori es caracteritza per un relleu més suau, amb tossals i barrancs o depressions més àmplies (comes) orientades generalment cap al sudoest o nordest, dominant ara un paisatge d'intens abancament agrícola sobre terres blanques que és aturat al nordoest per les vessants de la solana del *Tossal Gros*. En aquest territori, quasi totalment transformat per al conreu agrícola, es situa el nucli urbà així com un considerable nombre de riurauts i casetes.

III.1 Les partides.

De sud a nord, les partides que conformen el terme són:

<i>L'Abiar</i>	<i>La Costa</i>
<i>Les Abiars Altes</i>	<i>La Font</i>
<i>Almatars/Asmatars</i> ¹²	<i>Lluca</i>
<i>l'Ascassar</i>	<i>Els Molins</i> ¹⁵
<i>L'Assega(d)or</i>	<i>La Monja</i>
<i>Les Basses</i>	<i>El Poet</i>
<i>Benicambra</i> ¹³	<i>El Racó de Nadal</i> ¹⁶
<i>Breco</i> ¹⁴	<i>La Torra</i>
<i>Calistro</i>	<i>Els Valentins</i>
<i>La Carrasca</i>	<i>La Viuda</i>

¹² Probablement, un arabisme, relacionat amb el topònim *el Pla d'Almatà de Balaguer (Noguera)*.

¹³ Sembla tractar-se d'un arabisme que cal incloure, probablement, dins la llarga llista de topònims clànics fixats en època andalusina.

¹⁴ En alguns casos hem sentit pronunciar aquest nom tot fent un so proper a ð: [BtðKo].

¹⁵ Fa referència a l'existència en aquest lloc de diversos molins de vent, un dels quals es documenta des del segle XVII.

¹⁶ També coneguda amb el nom de *la Teuleria*, per la presència de l'estructura d'un forn de teules que funcionaria a mitjans del segle passat.

III.2 Tossals, barrancs, comes i altres accidents geogràfics.

De manera general, els tossals, barrancs i altres accidents situats en aquesta zona presenten sempre un perfil suau i normalment estan abançalats fins al caramull, i reben, en molts casos, el nom de la partida on es troben: *Tossal de les Basses, Tossal de l'Abiar, el Tossalet, el Pinaret*.

El mateix succeeix amb els barrancs i les comes: *barranc dels Benitatxells, dels Valentins, de l'Abiar, Barranc Roig, la coma de la Viuda, la coma Lluca, la coma de Breco, la Cometa*.

De coves en coneixem dues en aquesta zona: *la cova (de) les Bruixes i la cova de Mariana Ulló*. També es coneix com a *els Esgoladors* una zona de marcat pendent als Valentins, on els menuts anaven a "esgolar-se". A més hi ha una rica toponímia que designa propietats, cases, camins..., en donem uns quants a tall d'exemple: *terra Soler, terra el Flare, casa Lluca, casa Llobell, casa Vallés, casa Pepe la Mestra, camí (de) la Roca, camí Nou de l'Assega(d)or, camí (de) les Salpes, camí (de) la Cala, camí Vell de la Mar, corral de Marqués, cava del ti Domingo, cava de l'Abiar, els pous de l'Abiar,...*

REFERÈNCIES DOCUMENTALS

- Abiar**, Partida de l'.- Aquest topònim és, junt amb Benitatxell, un dels més antigament documentats. El trobem ja al segle XII (A.C.A., documents recollits per C. Barceló, 1988, "alcheria vocata Ablabiar...", "Alqueria d'Alabiar...") i, ja posteriorment, a partir de 1662 (Visura..., "Alqueria de labiar..."). Aquest topònim correspon sense dubte a l'arabisme biyar, "pous". De fet, allò que caracteritza aquesta partida són un conjunt de pous que constitueixen l'aqüífer més important d'aquestes terres.
- Ascassar**, Partida de l'.- A la documentació el trobem per primera volta al 1776 (Concordia..., "hasta el Barranco del Alcassar..."). Sanchis Guarner (1960) i altres, interpreten aquest nom com Alcàsser, fent-lo derivar de l'àrab al-Kasar.
- Asbardalet**, Barranc de l'.- Documentat des del segle XVIII (J.Ivars (1983), "...mont Bardalet...", "...muntanya del Bardalet..."; Concordia..., "a la syma llamada Bardalet..."). Asbardal és encara una paraula d'ús genèric al Poblenou amb la qual es designa un cobert o recer fet de canyes o matèries semblants.
- Basses**, Partida de les.- Documentat des del segle XVIII (J. Ivars (1983), "...Coma de la Partida de les Basses...").
- Branca**, Morro i Cala de la.- Ordinacions... "En les cales DE LA BRANCA..."
- Cala**, la.- Amb aquest apel·latiu genèric és coneguda la cala que a Teulada anomenen Cala de Llebeig, nom documentat des del segle XVIII (J. Ivars (1983) "...cala Llebeig..."; Concordia..., "Calalleveix..., Barranço Calalleveix...", Ordinacions..., "Cala llebeig..").
- Carrasca**, Partida de la.- Documentat des del segle XVIII (J.Ivars (1983), "pel pas de la Carrasca..."
- Garsibà**, Partida del .- Topònim documentat des del segle XVIII (Autos..., "camino de las cuebas del Garsiba..."; J. Ivars (1983) "...el morral de Garciba...",